

MARTINKÓ József

Harsányi István és a tehetségvédelem

Harsányi István (1908–2002) a 20. századi magyar tehetséggondozás legkiemelkedőbb művelője, tudós, publicista és tanár. Megélhette a rendszerváltást, és azt a reményt is, hogy eszméje, a magyar tehetségvédelem talán az elkövetkező évtizedekben megvalósulhat. Ősei között volt a hitvalló rimaszombati prédikátor, a Habsburg-idők vallásüldözései során gályarabságot szenvedett Harsányi Móricz István. Édesapja, id. Harsányi István jeles irodalomtörténész, a Sárospataki Teológia tanára. Anyai nagyapja, a felvidéki származású Radácsy György szintén irodalmár és teológiai professzor volt.

Sárospatak, a „Bodrog-parti Athén”, a reformátusság védőbástyája, a szegények iskolája, a szabadság és a fejlődés zászlóvivője volt. Harsányi István alapozó élményei a sárospataki református elemi iskolában kezdődtek, majd a pataki gimnáziumban folytatódtak. Már ekkor megérlelődött benne, hogy pedagógus lesz.

A „genius loci”-nak, a hely szellemének elharcosává vált. A pataki Kollégium jelmondatának („hit, haza, emberiség”) három szava egymástól elválaszthatatlan volt számára. 1926-ban érettségizett Sárospatakon, tanári diplomáját Budapesten szerezte. Az Eötvös Kollégiumban lakott, amelyről tudta, hogy itt válhat jó pedagógussá, hazafias, református nevelővé. Genfben 1933/34-ben pszichológiát tanult. Ottani tanulmányai fordították a pszichológia irányába, addig elsősorban irodalomtörténeti, esztétikai tárgyú munkái születtek. (Doktori disszertációját is ez utóbbi tárgykörből írta, *Rokokó ízlés a magyar irodalomban* címmel.) Ezt követően 1934–45 között magyar–latin szakos gimnáziumi tanár Sárospatakon. Visszament oda, ahonnan elindult, megerősödve tudásban és elhivatottságban. Igazi pszicho-pedagógus volt, így tudott igazán tanító-nevelő munkát végezni. A sárospataki népfőiskolai mozgalom és a tehetségkutatás egyik kezdeményezője, szervezője. Noha a háború után kényszerűségből Budapesten élt, sohasem szakadt el Sárospataktól. Nem véletlen, hogy a 70-es évektől a pataki diáktalálkozók fő életre hívója volt. 1945–48-ban a Vallás- és Közoktatási Minisztérium osztálytanácsosa, s két éven át a Magyar Népi Művelődési Intézet igazgatója. 1948-tól 1969-ig, nyugdíjazásáig a Magyar Tudományos Akadémia Pszichológiai Intézetének és elődintézményeinek munkatársa. Tevékenysége elismeréséül megkapta a Kiváló Pedagógus címet és az Apáczai Csere Jánosdíjat. 1989-ben a Magyar Tehetséggondozó Társaság alapításának egyik szorgalmazója volt.¹

Főleg a sárospataki évek alatt már mintegy száz publikációja jelent meg pedagógiai folyóiratokban. Néhány cím is jól mutatja szakmai érdeklődésének sokrétűségét: *Az utca helyesírása és az iskola; A sárospataki tehetségkutatás; A fegyelem vonzó értékei; A hazugság mint nevelési probléma; Néhány szó a szülői és tanári elfoglaltságról; A tehetségvédelem.*²

Harsányi István az 1935–47 közötti több mint másfél évtizedet tartja a tehetséggondozás – államilag támogatott – aranykorának. A korszak 1935-től a sárospataki „mandzárd

szoba és Rácz ház” néven illetett, népi tehetséggondozó nevelési kísérlettől kezdődött. Ennek lényege az volt, hogy együtt tud-e élni egy tehetségekből összeválogatott homogén csoport, az Angol Internátusra jellemző viszonyok között. A kísérlet eredménye, hogy a tehetségekből kiválogatott homogén csoport nem hordoz önmagában törvényszerűen negatív elemeket, a csoportműködés a megvalósítástól, a szervezés minőségétől függ. A kiválasztott tehetségek természetesnek tartották a velük szemben támasztott magasabb követelményeket, azoknak igyekeztek megfelelni. Az Angol Internátus 1950-ig működött, messze felülmúlva a megalakító elképzelését, az innen induló végzetek mind a szellemi és a politikai elit tagjai lettek, vagy Magyarországon, vagy külföldön.³

A sárospataki példa táplálta a kormányzat azon elképzelését, hogy tehetséges paraszt- és más rétegekből származó szegény gyermekek felkarolásával megújítja a magyar értelmiséget, a kultúrfőlény és a revízió gondolata szellemében. Ennek az élharcosa Hóman Bálint kultuszminiszter és ideológusa, Szekfű Gyula történész voltak. A kormány 1941-ben Állami Tehetségvédelmi Alapot létesített, Szombatfalvy György kezdeményezésére. A kormány példáját az egyházak is követték, pl. a református egyház évente mintegy 600 tehetséges paraszt gyermek taníttatását vállalta (a református gimnáziumokban), de ettől nem sokkal maradt el a katolikus és evangélikus felekezet sem. Ettől az évtől kezdve országos képességmegállapító versenyvizsgákon válogatták ki a 11-12 éves gyermekeket, akik ezt követően – állami pénzen – középiskolába kerültek. A felmért és kiválogatott gyermekek száma a korosztály fél ezrelékét tette ki, ez mintegy ezer tanulót jelentett évfolyamonként. Az állami Horthy Miklós Ösztöndíjalap volt a fedezet a kiválasztott gyermekek taníttatására, ez a pénzalap részben a nyilvános és magántanulók tandíjának egy részéből, másrészt állami forrásokból keletkezett.

A versenyvizsgára javasolt gyermek jelentkezési lapja, amelyet a falusi és városi tanítókhoz és lelkészekhez küldtek, a következőképpen állt össze: 1. A gyermek családi és egyéni környezete leírása. 2. Megfigyelési lap (A gyermek képességei, jelleme, magatartása, viselkedése – kb. 200 jellemző aláhúzásos kiválasztása). 3. A gyermek egyéni hajlamai, tehetsége, tantárgyi és egyéb érdeklődése, figyelme, eredményei. Mindehhez csatolni kellett a gyermek dolgozatát, amelyet egy előre megadott témából a gyermek írt, pl. „Falusi öregek szokásai”, „Állatok a ház körül”, „Gyermekjátékok” stb. Ezt követően hívták be a gyermeket a versenyvizsgára, amelyen az első feladat képleírás volt a gyermek otthoni viszonyairól (megértés, kifejezőkészség, helyesírás). Ezután nyelvi és mennyiségteni írásbeli feladatok (tesztek) következtek, végül a harmadik részt a szóbeli vizsga jelentette.⁴

A tehetségvédelem élére a Református Kollégium, annak teológiája és gimnáziuma állt.⁵ Mindkét intézménynek fiatal és tehetséges tanári kara volt. A teológián Újszászy Kálmán, Szabó Zoltán; a gimnáziumban ifj. Harsányi István, Szathmáry Lajos és mások.⁶ Míg a nagy gazdasági világválság küszöbén a hivatalos oktatáspolitikai mással volt elfoglalva, addig a pataki kollégiumban a régi protestáns gyökerekből táplálkozva – ahogy ma mondanánk – „felfedezték a vidéket”. A teológus kiszállásokkal, a falukutató szeminárium és mozgalom megszervezésével kezdődött mindez. De a folytatás sem váratott magára. Dán és holland példán okulva elindult a népfőiskolai mozgalom és annak ikertestvére: a tehetségkutató munka. Ez előbbi vezetője Szabó Zoltán és Újszászy Kálmán, az utóbbié pedig Harsányi István lett. Olyan mozgalmat indítottak, amely országossá nőtte ki magát és olyan erőset alkottak, hogy még a háború sem tudta elsöpörni. Sőt, sajátos formában, a háború után megújuló magyar oktatásban fontos helyet kapott. Mi volt az alapja ennek a sikeres mozgalomnak? A „pataki szellem” vagy szellemiség, amelyet már sokszor és sokan próbáltak definiálni.⁷ Ez esetben a szociális érzékenység és a falu felé fordulás valós igényében öltött testet. A pataki kollégiumot évszázadokon át a vidéki gyülekezetek és falvak polgárai támogatták, éppen ezért kötelessé-

gének érezte, hogy mindig próbáljon valamit visszaadni, viszonzni azok gyermekeinek. A 30-as években, amikor az elszegényedett Abaúj, Zemplén, Ung, Bereg stb. falvaiban százszámra kallódtak a tehetségek, mert esélyük sem volt a tanulásra, a református kollégium az előbb említett programok révén nyúlt a hónuk alá, és nyújtott lehetőséget, illetve adott esélyt a felemelkedésükhöz.

Harsányi István a sárospataki évektől kezdődően kitartóan foglalkozott a tehetség felismerésével, gondozásával, fejlesztésével. 1984-ben kézikönyvet állított össze a tárgykör legfontosabb kérdéseiről: a tehetségvédelem történetének legfontosabb szakaszairól, a tehetségvédelem során időről időre felmerülő gyakorlati és elvi problémákról, a tehetség felismerés és -gondozás kialakult és bevált módszereiről, az iskola, a tanárok és a család meghatározó szerepéről. A kötet anyaga azonban csak tíz év múlva, 1994-ben a Magyar Tehetséggondozó Társaság kiadásában látott napvilágot.⁸

Harsányi István publikációinak száma – önálló művek, tanulmánykötetekben megjelent írások, cikkek, könyvismertetések – meghaladja a 600-at (pontosan 637, az írásait közlő folyóiratok, újságok száma pedig 79).⁹ Munkáinak legnagyobb része az iskolai nevelés, oktatás és a személyiségfejlesztés témaköreit fogja át. Meggyőződése, hogy az „élő, személyes pedagógiai ráhatás nem helyettesíthető semmiféle másodlagos, közvetett, szekunder, esz-közi kapcsolattal, hogy a nevelés eredményességének nélkülözhetetlen feltétele a nevelési helyzetekben egymásra ható személyiségek és csoportok megbízható ismerete”.¹⁰ Ennek megvalósulását, a pedagógusok iskolai gyakorlatát, eligazodását, a vizsgálati módszerek követelményeinek tudatosítását segíti elméleti és gyakorlati példákkal, vizsgálatok és módszer együttes bemutatásával, többek között *A tanulók megismerése*, valamint *Az iskolai nevelés pszichológus szemmel* című könyveiben.¹¹ Munkáiban az elmélet és a gyakorlat valódi egységét teremti meg, s létrehozza a pedagógia és a pszichológia harmonikus találkozását. Az iskolai gyakorlatban is „a nevelés és a pszichológia olyan szövetségének” kialakítását szorgalmazza, „amely a realitásoknak és a szükségleteknek megfelelően exponálja a problémákat, és keresi azok megfelelő megoldását”. E célból már a hetvenes évek legelején javasolja az iskolapszichológusi hálózat létrehozását.¹²

Az oktató-nevelő munka eredményességének további elengedhetetlen feltételeként jelöli meg a pedagógusszerep igazodását a társadalmi-gazdasági és tudományos fejlődés által létrehozott helyzethez. A szociálpszichológiának arra a megállapítására támaszkodva, amely szerint „a tömegkommunikációs eszközök információi általában más emberek, rendszerint mértékadó referenciaszemélyek és referenciacsoportok értékelő minősítésén keresztül fejtik ki igazi hatásukat”, hangsúlyozza, hogy a pedagógusnak tájékozottnak kell lennie a tömegkommunikációs információdömping éppen időszerű műfajaiban. Ahhoz azonban, „hogy a pedagógus a korszerű kommunikációs eszközökkel közvetített információtömeget saját maga és növendékei számára megfelelő mértékben integrálni tudja, saját személyiségének is rendelkeznie kell azzal a tulajdonsággal, amelyet a mai pszichológia műszavai közül talán a szimultán differenciáltság és integráltság fejez ki legpontosabban (...) Az a pedagógus, akinek nem széles a rezonanciaskálája, nem nagy a megértési kapacitása, (...) teljesen értetlenül áll a fiatalok olyan viselkedési képleteivel szemben, amelyek törvényszerűen következnek a tömegkommunikációs eszközök hatásaiból.” Harsányi István ars poeticája a ma tehetséggondozása számára jelent eszmeiséget, célt, feladatot, biztatást: „Mint tíz, húsz, ötven vagy hatvan évvel ezelőtt, most is vallom, hogy egy nép, egy nemzet nevelésének legtöbbre hívatott munkásai a jó szándékú, korrekt tehetségek. A bennük rejlő értékek elkótyavetyélése pedig megbocsát-hatatlan pazarlás.”¹³

A több mint harminc évvel ezelőtt leírt sorok mit sem vesztek aktualitásukból.¹⁴

Jegyzetek

- 1 Sarka Ferenc, a Magyar Tehetséggondozó Társaság alelnöke előadása. 2008. január 15. Magyar Kultúra Alapítvány emlékülés, Miskolc.
- 2 Vö: Harsányi István pedagógiai publikációinak bibliográfiája. Összeállította: Varga Kovács Amarilla. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest, 1988.
- 3 Vö: Maller Sándor: Gróf Klebelsberg Kunó és a Sárospataki Református Főiskola. Az angol nyelv tanításának kezdetei Patakon. Sárospataki Református Kollégium Alapítvány, Sárospatak, 1998.
- 4 Bánfai József: A tehetség-probléma hazai történetének irodalma a kezdetektől 1950-ig. Bibliográfia. PTE Központi Könyvtár, Pécs. 2007. 12. o.
- 5 Nagy János, későbbi külügyminiszter-helyettes emlékei szerint a pataki tehetségvizsgán az önálló gondolkodási készséget nézték a lexikális tudás helyett. Erős volt a közösségi, internatusi élet, Ő is a Rácz-házban lakott, ahol 12 diák kapott szállást, valamennyien színjelesek. A tanári kar ügyelt arra, hogy a tehetséges diákok fejlődésében ne legyen törés, nem tévesztették össze az egész fontosságát a részek másodlagos jelentőségével. Lásd: Nagy János: Visszapillantás = Borsodi Művelődés, 1981. 3. szám, 91–93. o.
- 6 Lásd: Ujszászy Kálmán emlékkönyv. Szerk.: Balassa Iván, Kovács Dániel, Szentimrei Mihály. Széphalom 8. A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve. Szabad Tér Kiadó, Budapest–Sárospatak, 1996; Az igazság ösvényén. Szabó Zoltán emlékkönyv. Szerk.: Kovács Dániel. Széphalom 26. A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve. Sátoraljaujhely, 2016. A pataki kollégium '30-as évekbeli változásairól lásd még: Bolvári-Takács Gábor: A Sárospataki Református Kollégium és a Magyar Tudományos Akadémia szellemi kapcsolatai = Zempléni Múza, XV. évf. 2. szám, 2015. nyár, 29–30. o.
- 7 Lásd: Barcza József: A pataki szellem – Szabó Csaba: Orando et laborando. Pataki Füzetek 3–4. szám. Pataki Diákok Baráti Társasága Miskolci Csoportja, 1990.
- 8 Harsányi István: Tehetségvédelem. Magyar Tehetséggondozó Társaság, Budapest, 1994.
- 9 Harsányi István pedagógiai publikációinak bibliográfiája, i. m.
- 10 Tehetségmentés az iskolában, 1920–1944. Az intézményes tehetségtudás, tehetségvédelem és tehetségfejlesztés irodalma a két világháború között. Szerkesztette: Zibolen Endre. Oktatókutató Intézet, Budapest, 1986. 19. o.
- 11 Harsányi István: A tanulók megismerése. Elméleti és gyakorlati útmutató osztályfőnökök számára. Tankönyvkiadó, Budapest, 1971; uő: Az iskolai nevelés pszichológus szemmel. Tankönyvkiadó, Budapest, 1972.
- 12 Martinkó József: A Magyar Tehetséggondozó Társaság története 1989–1999. Juventus 2000 Bt. Budapest, 1999. 5. o.
- 13 Harsányi István: Tehetségvédelem, i. m. 28. o.
- 14 Harsányi István e tárgyú publikációi a '30–40-es évek fordulóján: A sárospataki református gimnázium tehetségtudó munkája = Protestáns Tanügyi Szemle, 1939. 10. szám; A sárospataki tehetségtudás = Sárospataki Református Lapok, 1939. 37. szám; Beszámoló a hatodik sárospataki tehetségvizsgáról = Sárospataki Református Lapok, 1940. 40. szám; A cserkészmozgalom feladatai a tehetségtudás terén = Vezetők Lapja, 1940. 4. szám; Magyar néptanítók feladatai a tehetségtudás terén = Néptanítók Lapja, 1940. 16. szám; Népfőiskola, tehetségtudás, kintőnek iskolája = Protestáns Szemle, 1940. 4. szám; Református gimnáziumaink feladatai a tehetségtudás terén = Protestáns Tanügyi Szemle, 1940. 3. szám; A sárospataki tehetségtudó munka, I–III. rész = Sárospataki Református Lapok, 1940. 9., 10. és 12. szám, ugyanez könyv alakban: A sárospataki tehetségtudó munka. Ref. Főiskolai nyomda, Sárospatak, 1940. (Sárospataki füzetek. Kis füzetek 8.); Tehetségtudás. Szellemi telepítés = Magyar Út, 1940. 4. szám; A sárospataki tehetségtudó munka. In: Református gimnáziumaink tehetségtudó munkája. Szerkesztette: Harsányi István. Országos Református Tanáregyesület, Sárospatak, 1941; A tehetségtudás kérdése az ORTE bizottsága előtt = Protestáns Tanügyi Szemle, 1941. 5. szám; A népi tehetségtudás néhány társadalmi határkérdése = Protestáns Szemle, 1942. 2. szám; A református népi tehetségtudás megszervezésének kérdése az ORTE bizottsága előtt = Protestáns Tanügyi Szemle, 1942. 3. szám; Tehetségtudás = Magyar Szemle, 1942. 42. köt. 2. szám; Tehetségtudás = Magyar Út, 1942. 6. szám; 425 versenyvizsgás gyerek kerül a jövő iskolai évben gimnáziumba = Református Jövő, 1943. 24. szám; Szeptemberben hatvanegy versenyvizsgás református tanuló kerül állami gimnáziumba = Református Jövő, 1943. 33. szám; Tehetséges szegénysorsú leányok jövője = Református Jövő, 1943. 33. szám.